

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานชุมชนในกรุงเทพมหานคร เป็นการขยายตัวของชุมชนไปตามโครงข่ายการคมนาคม โดยในอดีตมักมีการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ต่อมาเมื่อความเจริญด้านการคมนาคมเปลี่ยนแปลงไปเป็นการคมนาคมทางบกก็ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยชุมชนส่วนใหญ่จะเกาะตัวตามเส้นทางถนนสายสำคัญและแผ่ขยายออกไปตามแนวยาวคู่กับถนนตลอดเส้นทาง

สำหรับพื้นที่ชานเมืองทางด้านเหนือของกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้แก่เขตบางเขนและเขตสายไหมก็เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ โดยในอดีต เขตบางเขนและเขตสายไหมมีชุมชนตั้งอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ด้านตะวันตกของเขตตลอดตามแนวยาวของถนนสายหลัก คือ ถนนพหลโยธิน และ ถนนรามอินทรา แต่พื้นที่ด้านตะวันออกของเขตซึ่งมีสภาพการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ นั้น มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบางและกระจายตัวอยู่ตามแนวคลองที่สำคัญ ได้แก่ คลองหกวา คลองหมอนสีตีบ และคลองพระยาสุเรนทร์ เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อจำกัดทางด้านต่าง ๆ อาทิเช่น อุปสรรคในการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ หรือการขาดแคลนระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ แต่ครั้งต่อมา ในปี พ.ศ.2527 มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในบริเวณพื้นที่ด้านตะวันออกของเขตบางเขนและเขตสายไหม อันได้แก่ ถนนวัชรพลและถนนสายไหม ซึ่งแต่เดิมเป็นถนนที่ใช้สัญจรภายในท้องถิ่น ซึ่งต่อมาได้พัฒนาให้มี ศักยภาพสูงขึ้นในการเป็นถนนระดับสายรอง โดยการพัฒนาดังกล่าวเกิดขึ้นในลักษณะของการปรับปรุงโครงสร้างของถนนและการพัฒนาเส้นทางโครงข่ายเพิ่มเติมจากเส้นทางเดิม (การตัดถนน) จึงทำให้ถนนทั้ง 2 สายมีประสิทธิภาพในการสัญจรสูงขึ้น ทั้งการสัญจรภายในพื้นที่และการสัญจรระหว่างพื้นที่ อีกทั้งยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในด้านต่าง ๆ เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อสภาพปัญหาต่อพื้นที่ในหลายด้านตามมา อาทิเช่น ปัญหาการจราจร ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดิน ปัญหาการขาดแคลนระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นเนื่องจากการขาดความต่อเนื่องของการวางแผนและการควบคุมการขยายตัวของชุมชนเมื่อมีการพัฒนาถนนเข้ายังพื้นที่ การแก้ไขมักเกิดขึ้นเมื่อพื้นที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงแล้ว

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมื่อมีการพัฒนา ถนน วัชรพลและถนนสายใหม่ เพื่อศึกษาถึงผลกระทบซึ่งเกิดจากการที่ดินมีบทบาทในการเป็นตัวนำ ในการพัฒนาพื้นที่ โดยมีได้มีการวางแผนในด้านอื่น ๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นตามมา ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเมื่อมีการปรับปรุงและพัฒนาถนนวัชรพลและถนนสายใหม่
- 2) ศึกษาผลกระทบและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนจากการที่ดินเป็นตัวนำในการพัฒนาพื้นที่
- 3) ศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพื้นที่

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1. พื้นที่ศึกษา การศึกษาคั้งนี้จะศึกษาพื้นที่ที่อยู่โดยรอบในเขตอิทธิพลของถนน วัชรพล ถนนสายใหม่และถนนเชื่อมโยง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบางเขนและเขตสายไหม ในแขวงท่าแร้ง แขวง ออเงิน แขวงคลองถนน และแขวงสายไหม
2. เนื้อหา เป็นการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับปรุงถนนวัชรพลและถนนสายใหม่ รวมถึงถนนโครงข่ายอื่น ๆ ที่มีต่อการพัฒนาทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา อันได้แก่ สภาพการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในด้านอื่น ๆ ตามมา และนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาของพื้นที่ต่อไป

1.4 วิธีการศึกษา

1.4.1 ขั้นตอนการศึกษา

การศึกษาคั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา ซึ่ง Felix (1985) กล่าวว่าไว้ว่าเป็นการอธิบาย การบันทึก การวิเคราะห์ และการแปลความหมายของ สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยมีการเปรียบเทียบและหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเน้นการศึกษาเชิงพื้นที่เป็นสำคัญ และมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนตามแนวถนนวัชรพลและถนนสายใหม่ สภาพการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เปรียบเทียบก่อนและหลังที่มีการตัดถนน รวมไปถึงการ

สอบถามทัศนคติของประชาชน ดังนั้นในการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

1) ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีต่าง ๆ อันได้แก่

- การขยายตัวของเมือง
- ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง
- บทบาทของถนนที่มีต่อการขยายตัวของเมือง
- ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาและปรับปรุงถนน : การเดินทาง, การใช้ที่ดิน, สิ่งแวดล้อม, ชุมชน, เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

2) ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน : กายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและประชากร

3) ศึกษาและวิเคราะห์สภาพการเปลี่ยนแปลงของถนนวิชรพลและถนนสายใหม่ จากอดีต-ปัจจุบันประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่มีการพัฒนาและปรับปรุงถนนโดยอาศัยเทคนิคการแปลรูปถ่ายทางอากาศและข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ

4) วิเคราะห์สภาพการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทของถนนวิชรพลและถนนสายใหม่ จากถนนท้องถิ่นเป็นถนนสายรอง

- ข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ
- ข้อมูลภาคสนาม : การสำรวจพื้นที่ และ แบบสอบถาม

5) วิเคราะห์ผลกระทบทั้งในแง่บวกและแง่ลบซึ่งเกิดจากสภาพการเปลี่ยนแปลงหลังจากการพัฒนาและปรับปรุงถนนเพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา

6) นำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการบรรยาย ตาราง แผนภูมิและแผนที่

1.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) ข้อมูลปฐมภูมิ ที่นำมาใช้หรือข้อมูลภาคสนามซึ่งได้จากการแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการสังเกต

2) ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ รายงาน การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา รูปถ่ายทางอากาศ แผนที่ภูมิประเทศ โดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจาก ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดกรมการผังเมือง กรมการผังเมือง สำนักงานเขตบางเขน สำนักงานเขตสายไหม สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร สำนักงานการจราจรขนส่งทางบก และส่วนราชการอื่น ๆ

1.4.3 รายละเอียดข้อมูล

ข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการศึกษาในครั้งนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

- 1) ข้อมูลจากแบบสอบถาม
- 2) ข้อมูลจากรูปถ่ายทางอากาศ

1) ข้อมูลจากแบบสอบถาม

1.1) การเลือกกลุ่มประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของถนน วัชรพลและถนนสายไหมและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งประกอบด้วยผู้อยู่อาศัยประเภทหมู่บ้านจัดสรร จำนวน 28 หมู่บ้านและผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่าง ๆ และชุมชนเกษตรดั้งเดิม จำนวน 13 ชุมชน ดังต่อไปนี้

- ถนนวัชรพลช่วงคัน จำนวน 2 หมู่บ้าน
- ถนนวัชรพลช่วงปลาย จำนวน 6 หมู่บ้าน จำนวน 1 ชุมชน
- ถนนรัตนโกสินทร์สมโภช จำนวน 6 หมู่บ้าน และ 3 ชุมชน
- ถนนสายไหม จำนวน 10 หมู่บ้าน และ 5 ชุมชน
- ถนนเพิ่มสิน จำนวน 2 หมู่บ้าน และ 2 ชุมชน
- ซอยวัดเกาะ จำนวน 2 หมู่บ้าน และ 2 ชุมชน

1.2) ขนาดตัวอย่างและการสุ่มตัวอย่าง

(1) การกำหนดขนาดตัวอย่าง

การกำหนดขนาดตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ข้อมูลที่ต้องการจะมาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประชากรที่อาศัยในพื้นที่ กลุ่มประชากรที่เดินทางสัญจรผ่านพื้นที่ และกลุ่มนักพัฒนาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ (developer) ในพื้นที่

(1.1) กลุ่มประชากรที่อาศัยในพื้นที่

พื้นที่ศึกษาในบริเวณถนนวิชรพลและถนนสายใหม่ครอบคลุมพื้นที่ในเขตสายไหมและเขตบางเขน ซึ่งประกอบด้วย แขวงสายไหม แขวงท่าแร้ง แขวงออเงิน และแขวงคลองถนน มีจำนวนบ้านทั้งสิ้น 81,076 หลังคาเรือน (สำนักงานทะเบียนราษฎร์, ข้อมูล ณ วันที่ 30 ธันวาคม 2540)

การคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่าง จะกำหนดค่าความเชื่อมั่นเป็น 95% ความคลาดเคลื่อนไม่เกิน 0.05 ซึ่งในกรณีนี้เป็นการทราบค่า N (ขนาดของประชากร) แต่ไม่ทราบค่า P (ค่าสัดส่วนของประชากร) จึงใช้สูตรคำนวณได้ดังนี้ (เวียรา : 2539)

เมื่อ	d	=	ความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่าที่ยอมรับได้
	z	=	ค่าอัตราส่วนวิกฤติ "Z" (Critical region)
	N	=	ขนาดของประชากร
	n ₀	=	ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่น้อยที่สุดที่จะสุ่มขึ้นมา

$$\text{เมื่อ ; } n = \frac{n_0}{1 + n_0/N}$$

$$\text{ในเมื่อ } n_0 = \frac{1}{4} [Z/d]^2$$

$$= \frac{1}{4} [1.96/0.05]^2$$

$$= 384$$

$$\text{ดังนั้น } n = \frac{384}{1 + 384/81,076} = \frac{384}{1.0047} = 382.2$$

ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เท่ากับ 382 ตัวอย่าง

(1.2) กลุ่มประชากรที่เดินทางสัญจรผ่านพื้นที่

เนื่องจากถนนวิชรพลและถนนสายใหม่เป็นถนนสายรองที่มีการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่อื่น ๆ ในหลายพื้นที่ ได้แก่ เขตบางเขน เขตมีนบุรี และอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี จึงทำให้ในแต่ละวันมีผู้สัญจรผ่านเข้าออกพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทั้งประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาเองและประชากรที่

สัญญาผ่านพื้นที่ คังนั้นจึงกำหนดให้มีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประเภทนี้ประกอบการศึกษาด้วย โดยกำหนดให้มีขนาดตัวอย่างจำนวน 200 ชุด และใช้แบบสอบถามแบบส่งกลับมาทางไปรษณีย์ภายหลัง

(1.3) กลุ่มนักพัฒนาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ (developer) ในพื้นที่

ได้แก่ กลุ่มเจ้าของโครงการที่พักอาศัย (หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง) ที่กำลังดำเนินโครงการอยู่ในช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษานี้จำนวนทั้งสิ้น 17 โครงการ เพื่อทราบถึงทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาพื้นที่และแนวโน้มในการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการตอบจากแบบสอบถามตามหัวข้อที่เตรียมไว้ล่วงหน้า

(2) วิธีการสุ่มตัวอย่าง (Sampling) (บุญธรรม : 2540)

การสุ่มตัวอย่างของกลุ่มประชากรที่สัญญาผ่านพื้นที่ศึกษาจะใช้วิธีการแจกแบบสอบถามแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) ส่วนกลุ่มประชากรที่อาศัยในพื้นที่ศึกษาจะใช้เป็นแบบการสุ่มตัวอย่างผสม (Multistage Sample) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

(2.1) ขั้นแรกใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sample) ก่อน โดยแบ่งกลุ่มประชากร ออกตามพื้นที่ถนนวัชรพล และ ถนนสายไหมและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง คือ ถนนรัตนโกสินทร์ สมโภช

(2.2) คำนวณหาจำนวนหลังคาเรือนในแต่ละพื้นที่อย่างคร่าว ๆ จากภาพถ่ายทางอากาศและ ข้อมูลจำนวนหลังคาเรือนในข้างต้น

(2.3) ขั้นที่สองใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sample) ซึ่งจะสุ่มตัวอย่างจากจำนวนประชากรในพื้นที่ให้ได้ 382 ตัวอย่าง โดยให้โควตาจำนวนพื้นที่ละ 120 ตัวอย่าง (ถนนวัชรพล ถนนสายไหม และถนนรัตนโกสินทร์ รวมทั้งสิ้น 360 ตัวอย่าง) และในแต่ละพื้นที่จะเลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวนพื้นที่ละ 10 ชุมชน โดยใช้วิธีการจับสลากชื่อชุมชนหรือชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ

(2.4) ขั้นที่สาม การแจกแบบสอบถาม จะเลือกวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sample) เมื่อหน่วยประชากรเป็นใครก็ได้ไม่จำเพาะเจาะจง และสามารถให้ข้อมูลได้ (ยกเว้นประชากรบางสถานะ เช่น นักเรียน คนรับใช้) โดยจะเก็บให้ได้ครบตามจำนวนที่แบ่งตาม โควตาในข้อที่ 3 ของแต่ละพื้นที่

(3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ หรือ แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือที่สามารถเก็บข้อมูลได้ครบ คำถามที่ใช้เป็นคำถามปิด แบ่งเนื้อหาการใช้ตัวอย่างสัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่ม คือ

(3.1) กลุ่มประชากรที่อาศัยในพื้นที่ ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ส่วน คือ

- ส่วนที่ 1 สภาพการอยู่อาศัย

- ส่วนที่ 2 ลักษณะการสัญจรและสภาพการเปลี่ยนแปลงหลังตัดถนน
- ส่วนที่ 3 สภาพปัญหา
- ส่วนที่ 4 ข้อมูลเฉพาะของผู้ให้สัมภาษณ์

(3.2) กลุ่มประชากรที่เดินทางสัญจรผ่านพื้นที่ จำนวน 200 ตัวอย่าง ประกอบด้วย
เนื้อหา 2 ส่วน คือ

- ส่วนที่ 1 ลักษณะการสัญจร
- ส่วนที่ 2 สภาพการเปลี่ยนแปลงภายหลังการตัดถนน

และก่อนที่จะนำแบบสอบถามไปใช้ ได้ผ่านกระบวนการตรวจสอบเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถเก็บข้อมูลได้ครบทุกประเด็นและมีความน่าเชื่อถือ โดยตรวจสอบความชัดเจนของแบบสัมภาษณ์ (Validity) ด้วยวิธีการทดสอบก่อนลงพื้นที่ (Pre-test) จำนวน 30 ชุด เพื่อทดสอบความเข้าใจของผู้ตอบคำถามและข้อบกพร่องของคำถาม แล้วนำหัวข้อหรือคำถามที่ยังไม่สมบูรณ์หรือยากต่อการทำความเข้าใจมาปรับปรุงเพื่อให้ง่ายต่อการถามตอบและความเข้าใจ

ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลแบบสอบถามกลุ่มผู้อาศัยในพื้นที่ศึกษาทั้งสิ้นเท่ากับ 23 วัน คือ ตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2541 ถึง วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2541 ส่วนกลุ่มผู้สัญจรผ่านพื้นที่ใช้ระยะเวลา 3 วัน คือ ในช่วงเช้าตั้งแต่เวลา 6.30 – 8.30 น. ของวันพุธที่ 11, 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 และช่วงเวลาเช้าและบ่ายของวันเสาร์ที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรม SPSS Version 7.5.1 ค่าสถิติวิเคราะห์คือ ค่าอัตราส่วนร้อยละ

2) ข้อมูลจากรูปถ่ายทางอากาศ

เป็นรูปถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร จำนวน 4 ปี ได้แก่

- 2.1) รูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2524 มาตรฐาน 1: 50,000
- 2.2) รูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2530 มาตรฐาน 1: 20,000
- 2.3) รูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2536 มาตรฐาน 1 : 6,000
- 2.4) รูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2540 มาตรฐาน 1 : 6,000

1.4.4 การนำเสนอข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย นำเสนอรูปการบรรยายประกอบตาราง แผนที่ แผนภูมิ และรูปภาพ โดยมีลำดับการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ทฤษฎีและแนวความคิด

บทที่ 3 สภาพทั่วไปของพื้นที่เขตบางเขน

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

บทที่ 5 บทวิเคราะห์พื้นที่ในเขตอิทธิพลถนนวัชรพลและถนนสายใหม่

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและการตั้งถิ่นฐานเมื่อมีการตัดถนนวัชรพลและถนนสายใหม่
2. เพื่อทราบถึงผลกระทบและสภาพปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนจากการที่มีถนนเป็นตัวนำในการพัฒนา
3. เพื่อทราบถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาในอันที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่